

Селецький А. В., канд. іст. наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу наукової
реферативної та аналітичної
інформації у сфері освіти ДНПБ
України ім. В. О. Сухомлинського

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ КАР'ЄРНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ (аналітичний огляд)

Проаналізовано наукову інформацію щодо розвитку теоретичних основ підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри; концептуальних засад формування в учнів уявлень про професійний успіх; формування готовності учнів до вибору й реалізації професійної кар'єри; технологій педагогічної підтримки в процесі підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри; соціально-професійної компетентності майбутніх фахівців як критерію їхньої конкурентоздатності в ринкових умовах; культури здоров'я як основи професійного здоров'я і професійної кар'єри працівників; формування в учнівської молоді здорового способу життя як фактора вибору й реалізації професійної кар'єри; форм і методів консультування майбутніх фахівців з питань професійного самовизначення та розвитку професійної кар'єри тощо. Узагальнено результати праці науковців та надано рекомендації з означеного напрямку науково-дослідної діяльності.

Ключові слова: професійна кар'єра, професійний успіх, профорієнтаційна діяльність, соціально-професійна компетентність майбутніх працівників, професійне самовизначення.

Трансформаційні зміни та перехід до ринкової економіки в Україні актуалізували проблему вибору і побудови професійної кар'єри кожним індивідом. Труднощі адаптації до нових соціально-економічних умов та реалізації індивідуальних можливостей при цьому зазнають всі вікові категорії населення, але особливо ця проблема є актуальною для молоді. Посилення уваги до побудови молоддю траєкторії свого кар'єрного розвитку також зумовлюється нині необхідністю інтеграції України в глобалізований світовий ринок, конкурентні виклики якого, своєю чергою, детермінують потребу формування й розвитку в учнівської молоді принципово нових особистісних новоутворень, спрямованих на розв'язання низки проблем, пов'язаних із входженням у світ праці й реалізацією нею власної професійної кар'єри.

Під професійною кар'єрою сучасна психолого-педагогічна наука розуміє процес просування працівника ланками службової ієрархії або послідовну зміну занять як у рамках окремої організації, так і впродовж усього життя, а також сприйняття людиною цих етапів. Професійна кар'єра

зазвичай супроводжується особистісним професійним розвитком людини та її самореалізацією. Зміст цієї дефініції включає процес досягнення успіху не тільки в професійному розвитку, а й в усій життєдіяльності. Характер, тип професійної кар'єри, її темп визначаються як суспільними відносинами, об'єктивними можливостями, створеними суспільством для її здійснення, так і особливостями життєдіяльності конкретного індивіда, його здібностями, освіченістю, цілеспрямованістю, волею, станом здоров'я, сімейним станом, соціальним походженням, родинними традиціями, впливами оточення тощо.

Якщо в зарубіжних психолого-педагогічних дослідженнях термін «кар'єра» використовується з другої половини минулого століття, то у вітчизняній педагогічній літературі він донедавна практично не вживався. Тільки із середини 1990-х років у публікаціях з питань управління організаціями й менеджменту персоналу з'являються визначення кар'єри в педагогічному й психологічному контексті. Лише наприкінці минулого століття оприлюднено праці, присвячені різним аспектам комплексу психолого-педагогічної проблематики, пов'язаної з підготовкою учнів загальноосвітніх і професійних закладів до вибору та реалізації професійної кар'єри.

Слід зазначити, що наукова проблема побудови професійної кар'єри є об'єктом досліджень різних наукових напрямів. Її вивчають філософи, соціологи, політологи, економісти, дослідники праці й управління персоналом. Але зараз не викликає заперечень факт того, що недостатній рівень готовності, у тому числі психологічної, до професійної діяльності у підлітковому віці багато в чому обмежує можливості молоді приймати оптимальні рішення щодо розвитку своєї подальшої трудової діяльності, планування професійної кар'єри й успішної адаптації до динамічного ринкового середовища. До того ж підвищення рівня адаптованості молоді до ринку праці та перебіг інтеграції до нього значною мірою впливає на економічний і технічний потенціал самої держави. Оскільки проблеми життєвого й професійного самовизначення учнівської молоді посилюються особливостями її особистісного розвитку на етапі навчання, передусім у системах загальноосвітньої та професійної школи, необхідність психолого-педагогічного супроводу процесу підготовки учнів до вибору й реалізації професійної кар'єри нині є вкрай важливим науковим і практичним завданням психолого-педагогічної науки й освітньої практики.

З огляду на багатоаспектність та багатокомпонентність процесу побудови професійної кар'єри учнівською молоддю до предметного поля огляду, на нашу думку, слід долучити з'ясування змістового навантаження дефініцій «професійне самовизначення», «кар'єрний розвиток», «профорієнтаційна компетентність учнів» як співвідносних та таких, що характеризують різні складові означеного психолого-педагогічного й освітнього феномену. У цьому сенсі професійна орієнтація, наприклад, завжди розглядалася вітчизняною наукою і практикою як засіб здійснення педагогічної допомоги особистості в процесі вибору майбутньої професії та побудови освітньо-професійної траєкторії. Тому цей напрям психолого-

педагогічного супроводу процесу самопізнання й самовизначення молодих людей вартій розгляду в контексті зазначеної проблеми.

Нині психолого-педагогічна наука має у своєму доказовому арсеналі низку обґрунтованих теорій щодо професійного і кар'єрного розвитку особистості. Переважна більшість концептуально значущих праць належить представникам зарубіжних наукових шкіл, оскільки із зрозумілих історичних обставин вони торували цей шлях першими. Найбільш вагомими концепціями побудови кар'єри або ґрунтовними проблемами, які так чи інакше пов'язані з розв'язанням завдань професійної самореалізації особистості, є такі: психодинамічна модель вибору кар'єри (З. Фрейд, У. Мозер, Є. Бородин, А. Маслоу); теорія походження професійних інтересів (Є. Рое); теорія розвитку (Є. Шпрангер, Є. Гінцберг, У. Джейд, Д. Сьюпер); теорія вибору кар'єри (Дж. Голанд); теорія особистісних рис (М. Холбрук, Е. Уіклі, Х. Кехель, М. Ламбінг, Д. Хант, Р. Осборн); теорія соціального навчання (Дж. Роттер); теорії мотивації кар'єри (Д. Вінтер, Д. Макклеланд). Становлення й розвиток особистості в процесі кар'єрного просування вивчали А. Деркач, С. Джанерзян, П. Єрмаков, А. Маркова, Є. Молл, Т. Скрипкіна, Д. Сьюпер. Питання взаємозв'язку професійного та особистісного розвитку висвітлено у працях К. Абульханової-Славської, Н. Пряжнікова, Є. Климова, Є. Зеєра, Є. Молл та ін.

Певні аспекти розвитку професіоналізму, що ґрунтується на компетентнісному підході, проаналізовано в працях Є. Зеєра, А. Маркової, Л. Мітіної, С. Сисоєвої, А. Хуторського, В. Ягупова. У розвідках Р. Коллінза, В. Ланшера, Л. Спенсера, С. Спенсера наведено класифікації компетенцій, висвітлено їх психологічну структуру, обґрунтовано використання компетенцій як критерію оцінювання розвитку професіоналізації людини. Розгляд деяких питань профорієнтаційної компетентності учнів та профорієнтологічної компетентності педагогів міститься у розробленнях Т. Борисової, З. Єфремова, С. Лернера, Н. Родичева, О. Садон, С. Чистякової.

Після здобуття Україною незалежності проблеми професійного самовизначення особистості, і особливо учнівської молоді, вибору і побудови нею траєкторій професійної кар'єри потрапляють до кола наукових інтересів вітчизняних вчених. У створення теоретичних передумов психолого-педагогічного дослідження кар'єрного зростання молоді та різних аспектів забезпечення цього процесу освітньою практикою нашої держави суттєвий внесок зробили відомі науковці Національної академії педагогічних наук України. В їхніх працях започатковано розв'язання означеної проблеми та закладено підвалини теоретико-методологічної бази, на яку спираються в своїх дослідженнях представники різних наукових шкіл і напрямів. У цьому зв'язку важливо згадати творчий доробок таких українських учених, як Г. Балл, О. Бондаренко, Є. Єгорова, І. Зязюн, Д. Закатнов, О. Ігнатович, З. Кісарчук, О. Киричук, Г. Костюк, В. Кремень, О. Кульчицька, Н. Литвинова, В. Лозовецька, С. Максименко, І. Маноха, О. Мельник, В. Моргун, Н. Ничкало, В. Орлов, О. Отич, В. Панок, П. Перепелиця, Н. Побірченко, Е. Помиткін, В. Радкевич, В. Рибалака, О. Самойлов,

В. Семиченко, В. Синявський, О. Сухомлинська, Л. Хомич, Б. Федоришин та ін.

Певний науковий інтерес для досягнення проблеми побудови професійної кар'єри становить науковий доробок колективу науковців лабораторії професійної кар'єри Інституту професійно-технічної освіти НАПН України під керівництвом Д. Закатнова. Передусім йдеться про переконливу систему наукових аргументів і висновків учених, викладених у колективній монографії «Підготовка учнів ПТНЗ до планування й реалізації професійної кар'єри: теорія і практика» [39]. У монографії здійснено теоретичний аналіз проблеми підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів до планування й реалізації професійної кар'єри. Проаналізовано теоретичні основи підготовки учнівської молоді до вибору професійної кар'єри, розкрито концептуальні засади формування в учнів ПТНЗ уявлень про професійний успіх, висвітлено особливості формування готовності учнів ПТНЗ до вибору та реалізації професійної кар'єри, окреслено напрями розвитку й саморозвитку майбутніх кваліфікованих робітників у трансформаційних соціоекономічних умовах, схарактеризовано засоби розвитку соціально-професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, проаналізовано вплив культури здоров'я на перспективи професійної кар'єри майбутніх фахівців, визначено особливості формування в учнівської молоді здорового способу життя як фактора вибору й реалізації професійної кар'єри.

Зокрема, авторами цієї ґрунтовної праці розширено змістову сутність поняття «професійна кар'єра», проаналізовано існуючі теорії розвитку кар'єри, висвітлено її типи та запропоновано уточнення до існуючих типізацій. Обґрунтовуючи концептуальні засади формування в учнів ПТНЗ уявлень про професійний успіх, дослідники зупиняються на аналізі його чинників в індивідуальній і груповій свідомості. Розгляд особливостей формування готовності учнів до вибору та реалізації кар'єрного зростання органічно доповнений обґрунтуванням основних її складових компонентів, запропоновано модель та сформульовано низку необхідних педагогічних умов формування готовності учнів ПТНЗ до вибору й реалізації професійної кар'єри. Аналізуючи педагогічні технології підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри, науковці особливо наголошують на акмеологічному аспекті та арт-терапевтичному підході як можливих засобах соціально-педагогічного проектування професійної кар'єри учнів. Розмірковуючи стосовно мотивів розвитку й саморозвитку майбутніх кваліфікованих робітників у трансформаційних соціоекономічних обставинах, автори видання зосереджуються на проблемі формування потреби саморозвитку в ринковому середовищі та психолого-педагогічних умовах розвитку й саморозвитку майбутніх кваліфікованих робітників.

Розділ монографії, присвячений проблемі соціально-професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників як критерію їхньої конкурентоздатності в ринкових умовах, містить визначення загальнотеоретичних засад і потенціалу компетентнісного підходу в освіті як

альтернативи традиційному та обґрунтуванню компетентності як базового підґрунтя для моделювання стратегій успіху.

Теоретичному аналізу проблем підготовки учнів середніх загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів до професійного самовизначення в сучасних соціально-економічних умовах присвячено монографію Д. Закатнова [16]. Професійна орієнтація розглядається автором як засіб здійснення педагогічної допомоги особистості в процесі вибору майбутньої професії та побудови освітньо-професійної траєкторії. Особливу увагу приділено визначенню ефективності різних педагогічних технологій підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення, зокрема особливостям використання технологій Д. Голланда та С. Фукуями в процесі підготовки учнівської молоді до вибору професії. У першому розділі цього видання науковець пропонує авторські уточнення до поняття «учнівська молодь», розширює відомі характеристики особливостей розвитку особистості в юнацькому віці. Аналізуючи окремі складові «Я-концепції» як фактора особистісного та професійного самовизначення особистості, Д. Закатнов доходить такого висновку: «Я-концепція» є сукупністю уявлень людини про себе і включає переконання, оцінки й тенденції поведінки, через це її можна розглядати як властивий кожній людині набір установок, спрямованих на саму себе. «Я-концепція» утворює важливий компонент самосвідомості людини, вона є визначальною в процесах саморегуляції й самоорганізації особистості, оскільки визначає інтерпретацію досвіду та слугує джерелом очікувань людини.

Розмірковуючи стосовно перебігу процесу професійного самовизначення, автор наголошує на таких його істотних характеристиках: під професійним самовизначенням ми розуміємо процес самореалізації особистості в професійній діяльності на основі найбільш повного використання своїх здібностей й індивідуально-психофізіологічних можливостей. Цей процес не може бути обмежений лише окремим виробничим етапом, він охоплює весь період активної трудової діяльності людини й підготовки до неї. У лонгітюдному процесі професійного самовизначення виділяються певні фази (стадії): формування психологічної готовності до вибору професії, здійснення цього вибору, професійне навчання, оволодіння професійною майстерністю, професійним досвідом інших людей тощо. Зазначені фази не є суворо розведеними в часі, значною мірою вони залежать від змісту професії, індивідуальних якостей людини (задатки, інтереси, мотиви, здібності тощо), зовнішніх, насамперед соціально-економічних, обставин тощо. На кожній стадії професійного самовизначення особистістю усвідомлюються й формулюються визначені цілі та завдання, що співвідносяться із суспільно виробленими вимогами, нормативами й реалізуються відповідно до них та власних ресурсів, інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій тощо. Кожна з цих фаз може мати циклічний характер і періодично повторюватися, набуваючи тих чи інших якостей.

Крім цього, монографія містить критичний аналіз проблеми готовності особистості до професійного самовизначення, авторське визначення структури і показників цього процесу. Розглядаючи сутність і структуру профорієнтаційної діяльності як засобу підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення, автор наукової розвідки здійснює переконливий аспектно-історичний аналіз генезису професійної орієнтації в Україні, наполягаючи на розгляді профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю в контексті особливостей професійного розвитку особистості. На завершення цього фрагмента праці науковець формулює основні напрями здійснення профорієнтаційної роботи та обґрунтовує концептуальні засади професійної орієнтації молоді на робітничі професії.

Практичну значущість дослідження, на наш погляд, підсилюють наукові сюжети, які ознайомлюють із сутністю різних профорієнтаційних педагогічних технологій та створюють комплексне уявлення щодо особливостей форм і методів активізації професійного самовизначення учнівської молоді. У цьому сенсі, за автором, певного значення набувають проектування та побудова адекватного організаційно-виховного середовища реалізації технологій професійного самовизначення. Продуктивними з огляду на потреби освітньої практики є сформульовані науковцем уроки та висновки, що випливають з аналізу технології вибору професії Д. Голланда та технології професійного самовизначення С. Фукуями, а також пропозиції дослідників щодо можливих перспектив використання цих новацій в Україні.

Однією з умов визначення ефективності процесу професійного самовизначення особистості є розроблення педагогічного інструментарію для діагностування означеного феномену. Відповідно до пропонованих структури, показників та критеріїв готовності особистості до професійного самовизначення автор наводить систему оригінальних засобів, спроможних визначити рівень сформованості в учнів готовності до професійного самовизначення.

Прикладні аспекти висвітлених у зазначених монографіях проблем підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення та побудови нею кар'єрної траєкторії розвинуто в низці посібників [38, 40, 42], які протягом останніх років підготовлено авторським колективом наукових співробітників лабораторії професійної кар'єри ІПТО НАПН України.

Особливостям професійного самовизначення учнів ПТНЗ присвячено ще одну публікацію Д. Закатнова [11]. На думку науковця, професійне самовизначення особистості є багатоетапним, багатокомпонентним і багатофакторним процесом. Для вітчизняної і зарубіжної психології й педагогіки проблематика професійного самовизначення молодого покоління не є новою, але окремі аспекти його здійснення на різних етапах розвитку особистості вивчено недостатньо. Автор наголошує, що аналіз особливостей професійного самовизначення особистості необхідно здійснювати не лише з позицій особистісного, а й професійного розвитку людини. У контексті зазначеної статті найбільший інтерес становлять два перші етапи професійного зростання. Перший етап (оптація) зумовлений особливостями

загального розвитку особистості при переході від підліткового до молодшого юнацького віку і передбачає формування професійних намірів та здатність до орієнтації в різних сферах професійної діяльності; другий етап – це професійна підготовка, уточнення професійного вибору та формування професійної перспективи. Вивчення особливостей професійного самовизначення на етапі професійної підготовки у професійно-технічних навчальних закладах уможливило виділити низку особливостей, які істотно вирізняють його результати порівняно з етапом оптації. По-перше, на відміну від старшокласників, для яких професійна підготовка у ВНЗ доволі часто є засобом досягнення соціального статусу, випускники професійно-технічних навчальних закладів розглядають її переважно як засіб професійного і кар'єрного розвитку. По-друге, престижність майбутньої професії, яка на етапі оптації входить до числа провідних факторів, що детермінують її вибір, вже на етапі професійної підготовки істотно втрачає вплив на вибір подальшої освітньо-професійної траєкторії. На другому році навчання у більш, ніж 27% учнів ПТНЗ значно знижується впевненість у правильності вибору професії, що є наслідком однієї з нормативних криз, характерних для цього етапу професійного розвитку особистості. У публікації зазначається, що на час закінчення навчального закладу більш ніж 81% учнів зробили вибір майбутньої професії ще під час навчання в школі, закріплюючи таким чином власні аргументи у побудові ближньої та середньострокової професійної перспективи.

У заключному фрагменті дослідження науковець формулює такі висновки: невизначеність професійного майбутнього, детермінованого нестабільністю ринку праці, зумовлює формування в учнів ПТНЗ готовності до професійного розвитку й підвищення освітнього рівня; оскільки попит на робочі професії досить стабільний (близько 50% вакансій), а в кількісному відношенні випускників навчальних закладів ПТНЗ у 2,5 рази менше, ніж випускників ВНЗ, то випускники професійно-технічних навчальних закладів мають кращі перспективи працевлаштування; серед мотиваційних детермінант професійного самовизначення, при провідній ролі утилітарних мотивів, досить високе рангове місце посідають мотиви, пов'язані з професійним розвитком і кар'єрним зростанням; порівняно з детермінантами професійного самовизначення на етапі оптації на етапі професійної підготовки значно знижується мотиваційна значущість престижності професії (зниження з 4-го до 9-го рангового місця в системі факторів вибору професії); здобуття вищої освіти на етапі набуття професійно-технічної розглядається значною частиною учнів не як самоціль, як це буває на етапі оптації, а як засіб подальшого професійного розвитку; більшість випускників ПТНЗ (понад 80%) планують працювати за здобутою спеціальністю, що свідчить про закріплення професійного самовизначення, здійсненого в школі, та його пролонгації за обраним напрямом трудової діяльності. Ідею профорієнтаційних засад кар'єрного розвитку учнівської молоді Д. Закатнов обґрунтовує й в інших своїх дослідженнях [13].

Проблема підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів до побудови траєкторії свого кар'єрного розвитку зумовлена розвитком в Україні ринкової економіки та її орієнтацією на глобалізований світовий ринок. Підвищення рівня конкуренції на ринку праці детермінують необхідність формування й розвитку в учнівської молоді принципово нових особистісних новоутворень, пов'язаних з її входженням у світ праці й реалізацією професійної кар'єри.

Однією з педагогічних дефініцій, що характеризує особистісне новоутворення, пов'язане з ринковими реаліями часу, на думку Д. Закатнова, є профорієнтаційна компетентність. Нині, вважає науковець, ця дефініція перебуває у стадії свого понятійного становлення і її характеристики мають переважно описовий характер. Аналізуючи особливості професійного розвитку учнів ПТНЗ, він доходить висновку, що смислове наповнення дефініцій «професійне самовизначення» й «професійна кар'єра» (а точніше – «кар'єрний розвиток») є співвідносними. Це, на його думку, утворює підстави для розгляду проблеми формування профорієнтаційної компетентності учнів ПТНЗ через призму їхнього професійного самовизначення. Причому психолого-педагогічне забезпечення процесу формування в учнів профорієнтаційної компетентності передбачає сформованість у педагогів професійно-технічних закладів відповідної компетентності вищого порядку. Вона є складовою їхньої професійної компетентності й, за логікою автора, її доцільно характеризувати як профорієнтологічну компетентність, оскільки метою профорієнтології є забезпечення психологічно компетентного супроводу професійного життя людини з початку професійної диференціації інтересів і схильностей аж до завершення професійної біографії. Автор наголошує, що у низці праць подібну компетентність педагогів розглядають як професіознавчу, що, на його думку, значно звужує її предметне поле діяльності, оскільки завданням професіографії є опис (складання професіограм) і класифікація існуючих професій за різними (технологічними, економічними, педагогічними, медичними, психологічними тощо) критеріями. Автор підсумовує, що з позицій компетентнісного підходу, сформованість профорієнтаційної компетентності повинна забезпечувати здійснення учнем професійного самовизначення і кар'єрного розвитку. Водночас профорієнтаційна компетентність є складовою профорієнтологічної компетентності педагога, що забезпечує психолого-педагогічний супровід професійного і кар'єрного розвитку учнів.

Розгляд та уточнення поняттєвого апарату проблеми побудови кар'єри Д. Закатнов продовжує у своїй статті «Становлення дефініцій «професійна кар'єра» і «консультування для кар'єри» в контексті професійного самовизначення молоді, яка навчається» [14]. Автор зазначає, що перед людиною постійно виникають завдання, які потребують від неї визначення ставлення до професій, аналізу й рефлексії власних професійних досягнень, корекції професійних планів, ухвалення рішення щодо вибору або зміни професії, розв'язання інших професійно зумовлених питань, які охоплюють

поняття «професійне самовизначення». Ефективне розв'язання зазначених проблем потребує створення системи психолого-педагогічного супроводу процесу професійного самовизначення особистості. В економічно розвинених країнах специфічна допомога надається у навчальних закладах у рамках системи заходів, що характеризуються як «консультування для кар'єри». Консультації для кар'єри науковець визначає як систему психолого-педагогічної діяльності, спрямованої на формування у молодій людини адаптаційних здатностей і навичок, що дають йому змогу з урахуванням конкуренції на ринку праці ефективно використати свій особистісний і професійний потенціал. Дефініції «професійна кар'єра» й «консультації для кар'єри» є відносно новими для вітчизняної педагогіки. Проте порівняльний аналіз понять «професійна кар'єра» й «професійне самовизначення» дає підставу вважати їх близькими, оскільки в їхній основі лежить розвиток «Я-концепції» особистості. Таким чином, за висновками автора, засобом підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення можна розглядати не професійну орієнтацію, а більш широкий комплекс психолого-педагогічних заходів, які в зарубіжній педагогіці визначаються як «консультації для кар'єри».

Крім цього, Д. Закатновим зроблено певний теоретичний внесок у наукове обґрунтування питань організаційно-педагогічного забезпечення підготовки учнівської молоді до побудови кар'єри [10], визначення місця й ролі професійної орієнтації у підготовці учнівської молоді до зайнятості [12], вивчення динаміки кар'єрних орієнтацій учнів ПТНЗ [8], розроблення педагогічних технологій і методики конструювання професійної перспективи учнівською молоддю [9], висвітлення генезису професійної орієнтації в Україні у 20–80-х роках ХХ століття [7], популяризації досвіду вітчизняної психолого-педагогічної науки з означеної проблематики у зарубіжних виданнях [46, 47].

Отже, розглянуті праці психолого-педагогічного напрямку містять ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів до планування й реалізації професійної кар'єри. У них проаналізовано теоретичні основи підготовки учнівської молоді до вибору професійної кар'єри, розкрито концептуальні засади формування в учнів ПТНЗ уявлень про професійний успіх, висвітлено особливості формування готовності учнів ПТНЗ до вибору та реалізації професійної кар'єри, окреслено напрями розвитку й саморозвитку майбутніх кваліфікованих робітників у трансформаційних соціоекономічних умовах, схарактеризовано засоби розвитку соціально-професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, запропоновано шляхи, методи, педагогічні технології та методики реалізації певних освітньо-педагогічних завдань або їх окремих етапів.

Трансформації базисних структур українського суспільства, динамізм оновлення суспільної свідомості й цивілізації неминуче призводять до зміни механізмів забезпечення життєдіяльності кожної особистості, особливо молоді. Моделі, за якими раніше діяла людина, виявляються

малоефективними в умовах нового соціуму. Відтак у кожної особистості виникає потреба пристосуватися до нових форм поведінки, оновлення поглядів, спектра думок, цінностей та уявлень про особистісний і професійний успіх. Соціально-економічні й культурні перетворення в суспільстві закономірно впливають на уявлення людини про її соціальний стан, місце і роль у суспільстві, цілі, завдання, які вона ставить перед собою, й успіхи, яких вже досягла або прагне досягти. Сукупність таких уявлень у певних соціальних групах, зокрема учнівської молоді, визначає поведінку, ставлення до навчання, професійної діяльності, суспільства.

У сфері освіти актуальності набувають проблеми вивчення сутнісних характеристик підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри, формування їхніх уявлень про життєвий і професійний успіх, що тісно пов'язані між собою, виявлення їх змісту, суперечностей та формування тенденцій подальшого розвитку. З огляду на це у статті доктора педагогічних наук професора В. Орлова [34] проаналізовано сучасні дослідження, з теми професійного успіху, подано визначення цього феномену та опис його видів. Формування уявлень учнівської молоді про успіх розглядається як психолого-педагогічна проблема. Результати дослідження проблем формування уявлень про професійний успіх, викладені в публікації, переконують читача, що цей процес має ґрунтуватися на дотриманні певних принципів (єдності навчання й виховання, науковості, єдності теоретичного й практичного знання, системності, доступності, активності) і передбачати реалізацію кількох етапів педагогічної діяльності:

1) формування настанови на важливість адекватного уявлення про професійний успіх;

2) збагачення знань про умови професійної діяльності, її цілі та завдання;

3) поглиблення знань і розширення вмінь і навичок у певній галузі професійної діяльності;

5) упровадження уявлень у повсякденну життєдіяльність шляхом розширення комунікативних зв'язків з працівниками певної галузі, з виробничниками.

За підсумками проведеного дослідження розроблено рекомендації для педагогів щодо формування уявлень майбутніх робітників про професійний успіх:

1. Формуванню уявлень учнів про професійний успіх має передувати детальне вивчення їхніх індивідуальних переваг та недоліків у контексті можливого обрання професії.

2. Така діяльність має здійснюватися в рамках групової роботи, але передбачати можливість додаткової індивідуальної взаємодії з кожним учнем, який зазнає труднощів у виборі професії.

3. Формувати уявлення про професійний успіх необхідно за рахунок збагачення ціннісних настанов, накопичення знань про способи досягнення цілей, розширення контексту значущості здобуття професії на всі сфери життєдіяльності.

4. Формування уявлень про професійний успіх має долати однобічність на основі розподілу уваги педагога на комплекс компонентів – психологічний, ціннісно-смысловий і регулятивний.

5. Важливою педагогічною умовою формування уявлень про професійний успіх є інтеграція зусиль школи, ПТНЗ та сім'ї.

Проблемі формування громадянської свідомості та уявлень про кар'єру в учнів ПТНЗ присвячено іншу публікацію цього ж автора [45]. У дослідженні увагу зосереджено на значущості зазначеного процесу, зокрема його впливові на світоглядні настанови майбутніх робітників, їхніх уявлень про майбутню кар'єру. Причому автор обґрунтовує взаємозв'язки й суперечності між уявленнями про професійний успіх, громадянською позицією, прагненнями щодо соціокультурного обов'язку, що дає можливість для вільного і всебічного розвитку особистості майбутнього фахівця. Зокрема, науковець звертає увагу на те, що сучасний науковий дискурс демонструє спроби обґрунтування різних підходів до розуміння громадянськості позиції, оцінка яких виявляється неоднозначною. Беззаперечним є міркування, що світоглядні позиції людей тісно пов'язані з їхніми уявленнями про життєвий і професійний успіх, перспективи кар'єрного зростання в соціальних і економічних умовах конкретної держави. Дослідження успішності людини в різних сферах діяльності здійснюються в країнах Євросоюзу і в Україні, однак феномен утвердження громадянської позиції в контексті формування уявлення про кар'єрний успіх ще не став предметом цілісного наукового аналізу в українській педагогіці. Результати проведеного дослідження свідчать, що уявлення учнів професійної школи про кар'єрний успіх залежать не тільки від зовнішніх чинників (освітніх, соціальних, економічних, політичних, виробничих тощо), а й від індивідуальних характеристик суб'єкта професійних досягнень, його громадянської позиції. Але саме в системі професійної освіти в людини під час проектування траєкторії кар'єри формуються максимально наближені до дійсності уявлення про власний кар'єрний успіх і переконання щодо рівня індивідуальних досягнень. Вони виявляються не у безпредметних фантазіях, а в реальних обставинах, конкретних виробничих умовах, за конкретними параметрами поетапного професійного розвитку. Наявність таких переконань, на думку автора, стимулює людину до активної діяльності, спрямованої на перетворення довкілля, зміни світу для її особистого успіху й розвитку громадянського суспільства.

У праці В. Орлова «Аксіогенез уявлень учнів ПТНЗ про професійний успіх» [31] йдеться про зміни в ціннісних уявленнях людини, зокрема уявленнях про професійний успіх учнів і викладачів ПТНЗ, які автор розглядає як особливу форму активності в пошуках смислу життя, сенсів навчальної і професійної діяльності, характерну для професійного становлення в особистісному розвитку учнів ПТНЗ, майбутніх фахівців у різних галузях виробництва. З огляду на факт існування широкого розмаїття концепцій цінностей та їх типологій, цінність, на думку автора, є поліфункціональною. Категорія «цінність» найчастіше використовується

поряд з такими поняттями, як «успіх», «благо», «ідеал», «еталон», «норма» та ін. Таким чином, у науці використовуються різні ознаки, що об'єднані категорією «цінність». Завдання науковця полягало у виокремленні універсальних ознак, що зберігаються як ціннісні ставлення до уявлень викладачів і учнів про професійний і життєвий успіх. В Україні уявлення молоді про життєвий і професійний успіх формуються в умовах оновлення середовища існування, змін в ієрархічній структурі життєвих цінностей особистості і, як результат, у суперечливості системи цінностей, що детермінують успіх. Ціннісні уявлення, своєю чергою, закономірно відображають домінуючу в суспільстві систему цінностей як показника розвитку культури й суспільства. Вивчення цінностей молоді щодо життєвого й професійного успіху допомагає виявити ступінь її адаптації до нових умов, визначити її інноваційний потенціал, що впливає на розвиток українського суспільства в майбутньому. Розвиток в учнів ПТНЗ ціннісних уявлень про професійний успіх потребує створення суб'єктами освітнього процесу педагогічних умов, необхідних для підвищення ступеня суб'єктності майбутнього робітника за допомогою розкриття його потенційних можливостей та активізації внутрішніх особистісних ресурсів, що сприяє успішному професійному самовизначенню, проектуванню та реалізації особистої професійної перспективи в майбутньому. Модельований процес педагогічного супроводу формування в учня уявлень про професійний успіх у процесі життєвого і професійного самовизначення розглядається автором як сприяння в розкритті потенційних можливостей та ресурсів і є відкритою педагогічною системою, що передбачає здійснення різноманітних видів і форм діяльності суб'єктів у спеціально організованому соціальному й освітньому просторі з метою профорієнтаційної взаємодії, професійної підготовки і професійного становлення.

Завданням дослідження «Формування кар'єрних орієнтацій учнів професійної школи як педагогічна проблема» [33] В. Орлова є висвітлення соціально-економічної, психолого-педагогічної й професійно-методичної значущості кар'єрних орієнтацій як особливого феномену в особистісній структурі випускників професійних коледжів і ліцеїв. На думку науковця, незалежно від економічного стану держави професійний розвиток випускників, добробут молодих фахівців умотивовується насамперед їхніми кар'єрними орієнтаціями. Автор наголошує на тому, що важливим чинником професійного розвитку учнів коледжів і ліцеїв є визначені педагогом професійного навчання цілі фахової діяльності в підготовці вихованців до професійної кар'єри. Особливої уваги при цьому заслуговує й те, зазначає науковець, що педагог професійного навчання має можливість орієнтувати майбутнього фахівця на успішну професійну кар'єру. Разом з тим В. Орлов зауважує, що формування кар'єрних орієнтацій не повинно відбуватися спонтанно. Це важливий і досить складний психолого-педагогічний процес, від якого значною мірою залежить майбутнє випускника професійного навчального закладу. Зазначено, що робота з формування кар'єрних орієнтацій майбутніх робітників має відбуватися в тісній взаємодії з

практичним психологом і плануватися відповідними службами кар'єрного консультування у співпраці з роботодавцями і соціальними партнерами.

Розглядаючи кар'єрні орієнтації суб'єктів сучасної професійної школи [32], В. Орлов здійснює аналіз численних варіантів тлумачення суті кар'єри, схарактеризовує зумовлені історико-суспільними чинниками інтерпретації соціально-економічного значення й важливості феномену кар'єри в підвищенні рівня якості професійної освіти, активізації пізнавальної діяльності, мотивації майбутніх фахівців до професійного самовдосконалення, а відтак – зорієнтованості учнів сучасної професійної школи на успіх в реалізації професійної кар'єри. Автором висловлюється позиція, що подолання кризи на рівні суспільної свідомості – це набагато складніший і важливіший процес, аніж модернізація промислового виробництва. У зв'язку з цим, на думку дослідника, науковцям та освітянам необхідно зосереджувати особливу увагу на важливості розвитку підприємницької й кар'єрної компетентності, формуванні кар'єрних орієнтацій майбутніх фахівців у сфері матеріального виробництва й духовного збагачення вагомих світоглядно-ціннісних орієнтирів пересічних громадян і суспільства. У статті доведено, що соціально-економічні чинники сучасного етапу цивілізаційного становлення незалежної Української держави мотивують громадян до виявлення активної творчої позиції, підприємницьких якостей, тобто максимального зосередження зусиль на здійсненні істотного внеску в соціально-економічний поступ. Автором, зокрема, сформульовано висновок, що з психолого-педагогічної точки зору кращою є індивідуальна кар'єра, здійснювана на основі самопізнання, самовдосконалення й самоврядування. Крім цього, ним схарактеризовано різні напрями кар'єрних орієнтацій фахівців, обґрунтовано доцільність використання восьми основних орієнтацій, які американський психолог Едгар Шейн (Edgar Schein) назвав «кар'єрними якорями». Зокрема, серед кар'єрних орієнтацій, що наявні в учнів сучасної професійної школи вирізняються такі: «стабільність», «менеджмент», «інтеграція стилів життя».

Важливим аспектом реформування системи професійної освіти й навчання доктор педагогічних наук Л. Єршова [6] вважає підготовку фахівців, здатних раціонально планувати й реалізовувати власну професійну кар'єру з урахуванням до особистісних потреб та актуальних запитів суспільства. Серед факторів впливу на розвиток професійної кар'єри одними з найвагоміших автор визначає макроекономічні, що діють як на державному, так і на інституційному рівнях. На державному рівні найбільш значимими макрофакторами є стан ринку праці, якість технологічної бази вітчизняних підприємств, правове забезпечення взаємозв'язків держави й бізнесу, демографічна ситуація тощо. Головними чинниками інституційного рівня є стан функціонування системи професійно-технічної освіти, особливості діяльності вітчизняних підприємств та організацій, специфіка їх взаємовідносин. До негативних факторів державного рівня науковець відносить: проблеми, пов'язані з роздержавленням підприємств, що детермінували не завжди позитивні зміни у відносинах між робітниками,

роботодавцями та державою, потужні міграційні процеси, зумовлені високим рівнем безробіття й наявністю значної кількості внутрішньо переміщених осіб; застарілу структуру ринку праці та його нездатність до вчасного сприйняття інноваційних економічних тенденцій; переважання попиту на малокваліфіковану працю; недостатній рівень професійної мобільності виробничого персоналу. До негативних чинників інституційного рівня Л. Єршова відносить, з одного боку, – стан системи ПТО та окремих навчальних закладів, а з іншого – підприємств та організацій. У системі ПТО, на думку науковця, негативними чинниками, що потужно впливають на усвідомлення молоддю професійної кар'єри, є: зменшення контингенту учнів, зростання кількості неефективних малокомплектних закладів, не виправдано поверхове ставлення до викладання предметів соціогуманітарного циклу, недостатня професійна спрямованість викладання загальноосвітніх дисциплін, низький рівень упровадження новітніх виробничих технологій, невідповідність рівня компетентності випускників ПТНЗ сучасним вимогам ринку праці, невдоволення роботодавців якістю робочої сили. Пом'якшенню негативних впливів макрофакторів, за свідченням автора, можуть сприяти створені при ПТНЗ центри розвитку професійної кар'єри.

Обґрунтуванню методологічних підходів до проблеми побудови професійної кар'єри учнівською молоддю присвячено низку праць доктора педагогічних наук професора В. Лозовецької [28–30]. Зокрема, автором здійснено обґрунтування методологічних підходів до визначення форм підтримки та допомоги особистості в професійному самовизначенні. Акцентовано увагу на тому, що професійне самовизначення особистості має передбачати можливість вільного професійного вибору за умови ефективного саморозвитку особистості на всіх життєвих етапах із наданням відповідної допомоги щодо адекватного й усвідомленого сприйняття соціально-економічних змін, цілей та мотивів професійної діяльності, можливості подальшого кар'єрного зростання [28].

У наступній публікації цього ж автора висвітлено теоретико-методологічні аспекти процесуальної сутності кар'єри майбутніх фахівців у її організаційному, особистісному і соціальному вимірах [29]. Акцентовано увагу на відсутності цілісної й системної теорії щодо успішного професійного розвитку й планування кар'єри майбутніх фахівців. Розглядаючи кар'єру як складний феномен у життєдіяльності людини, В. Лозовецька доводить, що успішність кар'єри особистості має передбачати її системну спрямованість на ефективний професійний розвиток на всіх етапах становлення, навчання практичних умінь і навичок щодо реалізації кар'єрних технологій, визначення особистісних кар'єрних настанов та умов їх реалізації з урахуванням сучасних професійних цінностей і реалій, індивідуальних її здібностей та можливостей; розроблення механізмів відповідного психолого-педагогічного супроводу майбутніх фахівців в умовах варіативного освітнього середовища, зокрема технік психологічного впливу на формування адекватної адаптивної поведінки особистості в

конкретних умовах професійної діяльності. Логічна побудова аргументів дає змогу науковцеві зробити такий висновок: успішність кар'єри майбутніх фахівців можлива за умови активного професійного розвитку, системної психологічної спрямованості, формування професійної Я-концепції як специфічно організованої системи, осмисленої й актуалізованої в контексті ефективного здійснення певного виду професійної діяльності, системного професійного зростання з дотриманням активної позиції щодо планування й розвитку кар'єри в конкретних умовах праці.

У статті «Професійне становлення особистості в сучасних умовах праці» [30] В. Лозовецькою акцентовано увагу на тому, що ринкові умови діяльності передбачають підготовку особистості, здатної самостійно приймати професійні рішення щодо тих чи інших проблем і завдань. Компетентному фахівцеві мають бути притаманні принаймні такі характеристики, як ефективність роботи; оперативне реагування на вимоги сучасного ринку праці; креативність і творчість у професійних діях; усвідомлення ролі особистого внеску в досягнення спільних цілей праці; мобільність і гнучкість в оволодінні знаннями й вміннями; готовність оволодівати додатковими компетенціями і кваліфікаціями; здатність до аналізу й прогнозування результатів професійної діяльності тощо. У публікації обґрунтовано концептуальні засади професійного становлення сучасної особистості із застосуванням компетентнісно-діяльнісного підходу з системним відтворенням у навчальному процесі реальних умов професійної діяльності, оновленням змісту, форм і методів професійного навчання задля формування відповідного рівня компетентності в тій чи іншій сфері діяльності, усвідомлення майбутнім фахівцем особистісного сенсу і професійних цілей, своїх емоцій та емоційних відносин; свого характеру, особистісної спрямованості й світогляду під час взаємодії з іншими людьми у сфері виробничих відносин. У процесі навчання має розвиватися соціальна і професійна мотивація: соціальна - через усвідомлення соціально-економічної ролі особистості в умовах ринкового середовища; професійна - через розвиток професійних цілей, мотивів, проектування відповідного змісту навчальної інформації, форм і методів навчання із сприйняттям себе як члена професійного колективу. Встановлено, що успішність професійного становлення особистості істотно зумовлена компетентністю викладача, зокрема його готовністю до реалізації навчально-виховних цілей, спрямованих на професійний саморозвиток та професійне становлення особистості кожного із його слухачів. Ці та інші розроблені дослідником наукові проблеми, що належать до сфери професійного самовизначення учнів та побудови професійної кар'єри учнівською молоддю, висвітлювалися також у зарубіжних виданнях [43, 44].

Н. Торчевська у своїй публікації звертає увагу на етико-моральні аспекти підготовки учнівської молоді до вибору і побудови професійної кар'єри [41]. Правомірність цієї проблеми автор обґрунтовує такими аргументами. Професійна кар'єра сучасного кваліфікованого робітника характеризується цілеспрямованим і системним розвитком його особистості

відповідно до моральних категорій, за допомогою яких виражаються моральні принципи, норми, настанови, оцінки, правила поведінки на робочому місці, у трудовому колективі. Притаманними цьому процесу є соціально-особистісне зростання, індивідуальний підхід до глибинного процесу професіоналізації, формування професійної відповідальності, професійних уподобань, настанов тощо. З огляду на це автор формулює критерії та показники моральної готовності підлітків до вибору професії, уточнює визначення й суть терміносполуки «етико-моральні аспекти підготовки учнівської молоді до вибору й побудови професійної кар'єри», розглядає форми роботи з учнівською молоддю з розвитку її етико-моральних якостей у навчальній та поза навчальній діяльності.

Підсумовуючи виклад матеріалу, науковець робить висновок про те, що формування етико-моральних аспектів підготовки учнівської молоді до вибору й побудови професійної кар'єри є тривалим багатоаспектним процесом розвитку особистості, спрямованим на самовдосконалення й успішну самореалізацію в подальшій професійній діяльності, що передбачає формування етико-моральних настанов, ціннісних орієнтацій учнівської молоді, які становлять певну систему, регулюють подальшу професійну діяльність, морально-етичне ставлення до виконання виробничих завдань, трудової дисципліни; сформованість соціальної відповідальності, моральної самосвідомості, порядності, гідності, честі та інших важливих моральних категорій, необхідних для успішного вибору й реалізації професійної кар'єри.

Статтю «Особливості професійного самовизначення учнів ПТНЗ» В. Калошина [20] присвячено аналізу сформованості відповідних часу суб'єктивних якостей, серед яких найважливішими є здатність до швидкої орієнтації в соціальній ситуації, готовність до переорієнтації та перенавчання, оновлення знань, умінь і навичок, самостійність і відповідальність за свій вибір, уміння «переконструювати» в структурі своєї особистості окремі елементи з урахуванням цілей, завдань і умов ситуації. Зокрема, автор як визнаний фахівець з проблематики позитивного мислення певну увагу приділяє теоретичним і практичним питанням щодо формування в учнівської молоді таких рис особистості, як активність, впевненість у власних силах, оптимізм.

Аналіз проблеми формування готовності учнів ПТНЗ до вибору й реалізації професійної кар'єри в педагогічній практиці здійснено в працях С. Алексеевої [1, 3]. Зокрема, розкрито актуальність визначення проблеми формування готовності учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри через орієнтацію на актуалізацію можливостей особистості, перетворення її на суб'єкт, який здатний до свідомого саморозвитку, вільного вибору свого життєвого шляху. Викладено основні складові процесу формування готовності учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри. Обґрунтовано необхідність формування психологічної готовності учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри, яка розглядається як сукупність мотиваційного, когнітивного, креативного, рефлексивного компонентів, що необхідні для здійснення свідомої

організації й регуляції своєї професійної діяльності та поведінки. Проаналізовано сутність поняття «кар'єрні очікування» та «кар'єрні орієнтації». Виокремлено основні їх типи та визначено, що формування готовності учнівської молоді до вибору й успішної реалізації професійної кар'єри має відбуватися з урахуванням домінування можливих кар'єрних орієнтацій, що формують мотиваційний компонент. Наголошено на ефективності психолого-педагогічного супроводу учнівської молоді, що передбачає надання психолого-педагогічної підтримки в процесі формування готовності їх до вибору професійної кар'єри шляхом створення оптимальних умов для майбутньої професійної самореалізації. Основним завданням такої психолого-педагогічної підтримки учнівської молоді, на думку науковця, є надання допомоги у визначенні професійних інтересів, ознайомлення з можливостями адаптації до певних професійних ситуацій та творчої самореалізації у майбутній професії. Визначено, що формування готовності учнівської молоді до вибору й успішної реалізації професійної кар'єри має передбачати формування навичок її самостійного планування. На думку дослідника, цей процес передбачає початкове формулювання й подальше уточнення власних професійних цілей; визначення та оцінку учнями своїх професійних нахилів та здібностей; здобуття необхідної базової освіти за обраною професією; професійну мобільність, під якою розуміється здатність і готовність особистості за необхідності не лише змінити місце роботи, а й опанувати нову професію.

Крім того, автором викладено основні результати дослідження кар'єрних очікувань і кар'єрних цілей випускників ПТНЗ, оцінювання ними майбутніх перспектив розвитку власної професійної кар'єри та розуміння засобів її реалізації, висвітлено певні труднощі, що мають долати учні під час навчання та їх вплив на неперспективні кар'єрні очікування. Проаналізовано умови, які необхідно створювати в ПТНЗ для формування готовності учнів до успішної реалізації професійної кар'єри. Серед них науковець особливо наголошує на необхідності забезпечення взаємозв'язку змістово-процесуальної складової професійної підготовки з внутрішньоособистісним формуванням готовності до реалізації професійної кар'єри, створення в учнівській молоді потреб та інтересів до професійної діяльності з усвідомленою перспективністю, розвиток комунікативних компетенцій майбутнього фахівця і знань з основ побудови системи міжособистісних відносин у виробничому, професійному середовищі, консультування щодо реалізації кар'єри.

У працях арт-терапевта Л. Злочевської науковці та педагоги-практики знайдуть науково обґрунтовані та апробовані в процесі експериментальної перевірки практичні поради щодо використання ефективних педагогічних технологій навчання. Зокрема, дослідник презентує авторську орієнтовно-розвивальну програму «Сходинки до професії», спрямовану на допомогу учнівській молоді в активізації процесів особистісного, життєвого й професійного самовизначення та допомогу у формуванні свідомого ставлення до свого професійного майбутнього [17-19].

Наукова розвідка М. Карп'юк «Ціннісна складова соціально-професійної компетентності кваліфікованих робітників» [26] містить спробу вмотивування необхідності здобуття й поглиблення духовно-інноваційних знань - ціннісної складової соціально-професійної компетентності виробничого персоналу підприємств, які в умовах деформаційних загострень змушені долати перешкоди до бажаної гармонізації взаємозв'язків та взаємовідносин у системі «людина – суспільство (економіка) – природа» з метою забезпечення умов безпечного стабільного розвитку та професійної самореалізації «тут і тепер». Автор звертає увагу на зв'язок конструктивного розвитку особистості будь-якої професії пов'язаний з розумінням нею морально-етичних законів, що регламентують норми її професійної, соціально-виробничої чи родинно-сімейної поведінки. Мета духовного поступу особистості кваліфікованого фахівця ХХІ століття, на думку науковця, це еволюція індивідуальної свідомості, постійне сходження до свого потенціалу, що стає можливим, якщо особистість кваліфікованого фахівця спиратиметься на необхідні для цього початкові, але достатні знання. Автор вважає, що духовно-інноваційні знання є ціннісною складовою соціально-професійної компетентності кваліфікованих фахівців, адже сприяють соціалізації й професіоналізації молодого покоління працівників. До наукового доробку цього автора належать праці з питань формування комунікативної компетентності кваліфікованих фахівців [23], розвитку духовної свідомості кваліфікованих фахівців як чинника поглиблення їхньої соціально-професійної компетентності [24], діагностування й психокорекційних заходів розвитку професійної самосвідомості [21], комунікативної компетентності й ділової контактності як умови професійної самореалізації майбутніх кваліфікованих робітників [22], світоглядної компетентності випускників ПТНЗ як основи для нейтралізації соціально-психологічних механізмів маніпуляції їх свідомістю [25].

Алгоритм здійснення психолого-педагогічного супроводу процесу самопізнання як важливої складової саморозвитку учнівської молоді й планування ними власної кар'єрної траєкторії розглянуто в праці М. Вовковінського [5].

Теоретичні й практичні аспекти формування здорового способу життя учнівської молоді як складової професійного здоров'я висвітлено в публікаціях Ю. Павлова [35–37]. Науковець наголошує на необхідності завчасного виховання активного ставлення особистості до власного здоров'я, розуміння того, що здоров'я – найважливіша цінність, дарована людині природою. У сучасних умовах особливу загрозу життю людини становить ВІЛ-інфекція, що зумовлює тяжкі демографічні наслідки, серйозні соціально-економічні втрати – скорочення трудових ресурсів та зниження продуктивності праці й темпів економічного розвитку. Першорядна роль у збереженні й формуванні професійного здоров'я належить самій людині, способу її життя, системі цінностей, рівню гармонізації внутрішнього світу та відносин із соціальним і професійним оточенням. У ПТНЗ, на думку автора, одним із основних навчально-виховних завдань є здійснення

відповідної профілактичної роботи. Акцентовано увагу на тому, що в ПТНЗ є певне відставання освітньої системи від об'єктивних потреб суспільства й особистості. Відсутня стійка мотивація до здорового способу життя, переважна частина молоді страждає серйозними порушеннями здоров'я та фізичного розвитку, недостатньо здійснюється системний контроль за станом фізичного й психічного розвитку і здоров'я учнів, низьким є рівень поінформованості молоді щодо причин і наслідків ВІЛ/СНІДу, наркоманії та алкоголізму, немає комплексної цілеспрямованої системи підготовки з формування професійного здоров'я учнівської молоді. Ю. Павлов виокремлює низку несприятливих педагогічних чинників. Так, на думку автора мета збереження здоров'я учнівської молоді не стала поки що домінуючою в системі професійної освіти; недостатньою є цілеспрямована підготовка викладачів і керівників навчальних закладів щодо застосування в педагогічному процесі здоров'язберігаючих технологій; відчувається брак наукових і методичних праць з проблеми формування професійного здоров'я учнівської молоді як майбутніх фахівців певного напрямку професійної діяльності. Дослідником встановлено, що формування професійного здоров'я учнівської молоді має здійснюватися всередині навчально-виховного процесу, що передбачає дотримання аксіологічного, гносеологічного, здоров'язберігаючого, емоційно-вольового, екологічного та фізкультурно-оздоровчого принципів.

Різнібічні аспекти теорії і методики консультування учнівської молоді з мотивів вибору майбутньої професії та побудови професійної кар'єри містяться в працях С. Алексєєвої, В. Байдуліна, Д. Закатнова, Л. Злочевської, Л. Кузьмінської [2, 4, 15, 17, 27]. Прикладна спрямованість цих публікацій слугує забезпеченню якісного наукового супроводу вітчизняної психолого-педагогічної практики щодо реалізації у навчально-виховному процесі загальноосвітньої й професійно-технічної школи одного з важливих напрямів педагогічної роботи, яким є нині підготовка учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри.

Отже, предметом розгляду наукового інформаційно-аналітичного огляду були положення та висновки низки фахових праць психолого-педагогічного напрямку, що містять аналіз теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із підготовкою учнів професійно-технічних навчальних закладів та загальноосвітніх шкіл до планування й реалізації професійної кар'єри. Зокрема, проаналізовано теоретико-методологічні основи підготовки учнівської молоді до вибору професійної кар'єри, розкрито концептуальні засади формування в учнів ПТНЗ уявлень про професійний успіх, висвітлено зміст та особливості психологічної й педагогічної діяльності з формування готовності учнів ПТНЗ до вибору та реалізації професійної кар'єри, окреслено напрями розвитку й саморозвитку майбутніх кваліфікованих робітників під час трансформаційних соціальних та економічних змін, схарактеризовано засоби розвитку соціально-професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, запропоновано шляхи, методи, педагогічні технології та методики реалізації певних освітньо-педагогічних

завдань або їх окремих етапів, визначено критерії, форми й показники оцінювання якості досягнутих результатів.

Список використаних джерел:

1. **Алексеева, С.** Аналіз проблеми формування готовності учнів ПТНЗ до вибору і реалізації професійної кар'єри в педагогічній практиці / Світлана Алексеева // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2013. – Вип. 3. – С. 66–76. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/11294/1/алексеева.pdf> (дата звернення: 29.08.17).

2. **Алексеева, С.** Форми та методи он-лайн консультування майбутніх фахівців з розвитку професійної кар'єри / Світлана Алексеева // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, Ін-т магістратури, аспірантури, докторантури, Ін-т математики, фізики і технол. освіти. – Київ ; Вінниця, 2016. – Вип. 44. – С. 194–198. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/166116/1/Алексеева.pdf> (дата звернення: 29.08.17).

3. **Алексеева, С.** Формування готовності учнівської молоді до вибору і реалізації професійної кар'єри: від теорії до практики / Світлана Алексеева // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2013. – Вип. 5. – С. 80–85. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/11303/1/Алексеева 2.pdf> (дата звернення: 29.08.17).

4. **Байдулін, В.** Особливості інформаційного забезпечення консультування з професійної кар'єри учнів ПТНЗ / Валерій Байдулін // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2016. – Вип. 8. – С. 147–159.

5. **Вовковінський, М.** Самопізнання – важливий чинник саморозвитку і кар'єрного зростання учнів [Електронний ресурс] / Микола Вовковінський // Теорія і методика професійної освіти : електрон. наук. фах. вид. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Текст. дані. – Київ, 2016 – Вип. 8. – Режим доступу: <http://tmpe.eor.by/images/docs/8/16vovkovinskiy.pdf> (дата звернення: 29.08.17). – Назва з екрана.

6. **Єршова, Л.** Макроекономічні фактори впливу на розвиток професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів / Людмила Єршова // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Павлоград, 2017. – Вип. 13. – С. 22–29. – Текст статті доступний в Інтернеті: https://ivet-a.science/images/Journals_IPTO/Arhive/Visnyk132017.pdf. (дата звернення: 05.02.2018).

7. **Закатнов, Д.** Генезис професійної орієнтації в Україні у 20–80-х роках ХХ століття / Дмитро Закатнов // Модернізація професійної освіти і

навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2016. – Вип. 8. – С. 160–171.

8. **Закатнов, Д.** Динаміка кар'єрних орієнтації учнів ПТНЗ / Дмитро Закатнов // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (28 жовт. 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. / [уклад.: Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін.]. – Київ, 2014. – Ч. 1. – С. 47–52.

9. **Закатнов, Д.** Конструювання професійної перспективи учнівською молоддю / Дмитро Закатнов // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення у контексті кризи ринку праці : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (1 груд. 2015 р., м. Київ) / [уклад.: Л. М. Капченко та ін.]. – Київ, 2015. – С. 118–123. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/11289/1/Zbirnic_2015%281%29.pdf (дата звернення: 29.08.17).

10. **Закатнов, Д.** Організаційно-педагогічне забезпечення підготовки учнівської молоді до побудови кар'єри / Д. О. Закатнов // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т проблем виховання [та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Вип. 10, кн. 2. – С. 373–381.

11. **Закатнов, Д.** Особливості професійного самовизначення учнів професійно-технічних навчальних закладів / Дмитро Закатнов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2015. – Вип. 10. – С. 29–38. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2015_10_6 (дата звернення: 29.08.17).

12. **Закатнов, Д.** Професійна орієнтація у підготовці учнівської молоді до зайнятості / Дмитро Закатнов // Проф.-техн. освіта. – 2014. – № 2. – С. 58–60. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/5911/1/ПРОФЕСІЙНА_ОРІЄНТАЦІЯ_У_ПІДГОТОВЦІ_УЧНІВСЬКОЇ_МОЛОДІ_ДО_ЗАЙНЯТОСТІ.pdf (дата звернення: 29.08.17).

13. **Закатнов, Д. О.** Профорієнтаційні засади кар'єрного розвитку учнівської молоді / Д. О. Закатнов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2015. – Вип. 9. – С. 86–94. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2015_9_15 (дата звернення: 29.08.17).

14. **Закатнов, Д. О.** Становление дефиниций «профессиональная карьера» и «консультирование для карьеры» в контексте профессионального самоопределения учащейся молодежи / Д. О. Закатнов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 7. – С. 13–18. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/7904/1/Закатнов.pdf> (дата звернення: 29.08.17).

15. **Закатнов, Д.** Теоретичні засади проектування системами консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів / Дмитро Закатнов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2016. – Вип. 12. – С. 40–48. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://lib.iitta.gov.ua/707240/1/ЗДА_НВ\(1\).pdf](http://lib.iitta.gov.ua/707240/1/ЗДА_НВ(1).pdf) (дата звернення: 29.08.17).

16. **Закатнов, Д.** Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія / Дмитро Закатнов. – К. : Пед. думка, 2012. – 160 с. – Текст монографії доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/2192/1/монографія_Технології_професійного_самовизначення.pdf(дата звернення: 29.08.17).

17. **Злочевська, Л.** Кар'єрне консультування учнівської молоді / Людмила Злочевська // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. Освіти НАПН України. – Київ, 2016. – Вип. 8. – С. 172–183.

18. **Злочевська, Л.** Орієнтовно-розвивальна програма «Сходинки до професії» у виборі й реалізації професійної кар'єри / Людмила Злочевська // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. Освіти НАПН України. – Київ, 2015. – Вип. 6. – С. 117–129.

19. **Злочевська, Л.** Педагогічні технології у процесі вибору й реалізації професійної кар'єри учнівської молоді [Електронний ресурс] / Людмила Злочевська // Теорія і методика професійної освіти: електрон. наук. фах. вид. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Вип. 7. – Режимдоступу: <http://tmpe.eor.by/images/docs/7/15zlochevska.pdf> (дата звернення: 29.08.17). – Назва з екрана.

20. **Калошин, В.** Особливості професійного самовизначення учнів ПТНЗ / Володимир Калошин // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 1. – С. 164–177.

21. **Карп'юк, М.** Комунікативна досконалість студентів ПТНЗ: діагностування й психокорекційні заходи розвитку професійної самосвідомості / Марія Карп'юк // Психолінгвістика. Психологія. Мовознавство. Соціальні комунікації : [зб. наук. пр.] / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 12. – С. 82–92. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_12_11 (дата звернення: 29.08.17).

22. **Карп'юк, М.** Комунікативна компетентність і ділова контактність як умова професійної самореалізації майбутніх кваліфікованих робітників / Марія Карп'юк // Психолінгвістика. Психологія. Мовознавство. Соціальні комунікації : [зб. наук. пр.] / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-

Хмельницький, 2013. – Вип. 13. – С. 186–203. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_13_14 (дата звернення: 29.08.17).

23. **Карп'юк М.** Комунікативна компетентність кваліфікованих фахівців / Марія Карп'юк // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 4. – С. 110–123.

24. **Карп'юк, М.** Розвиток духовної свідомості кваліфікованих фахівців як чинник поглиблення їх соціально-професійної компетентності / Марія Карп'юк // Психолінгвістика. Психологія. Мовознавство. Соціальні комунікації : [зб. наук. пр.] / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 16. – С. 92–104. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2014_16_9 (дата звернення: 29.08.17).

25. **Карп'юк, М.** Світоглядна компетентність випускників ПТНЗ як основа для нейтралізації соціально-психологічних механізмів маніпуляції їх свідомістю / Марія Карп'юк // Психолінгвістика. Психологія. Мовознавство. Соціальні комунікації : [зб. наук. пр.] / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 14. – С. 284–301. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_14_24 (дата звернення: 29.08.17).

26. **Карп'юк, М.** Ціннісна складова соціально-професійної компетентності кваліфікованих робітників / Марія Карп'юк // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 8. – С. 58–64. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2014_8_12 (дата звернення: 29.08.17).

27. **Кузьмінська, Л.** Психологічне забезпечення кар'єрного консультування учнів професійно-технічних навчальних закладів: сутність, завдання, підходи [Електронний ресурс] / Лариса Кузьмінська // Теорія і методика професійної освіти : електрон. наук. фах. вид. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Вип. № 10. – Режим доступу: http://tmpe.eor.by/images/Vol_10/16_tmpe_10_kuzminska.pdf (дата звернення: 29.08.17). – Назва з екрана.

28. **Лозовецька, В.** Методологічні підходи до визначення форм підтримки особистості у професійному самовизначенні / Валентина Лозовецька // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2012. – Вип. 3. – С. 11–18. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/2954/1/Стаття_2.pdf (дата звернення: 29.08.17).

29. **Лозовецька, В.** Методологічні підходи до формування кар'єри майбутніх фахівців / Валентина Лозовецька // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн.

освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 8. – С. 21–27. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2014_8_5 (дата звернення: 29.08.17).

30. **Лозовецька, В.** Професійне становлення особистості в сучасних умовах праці / Валентина Лозовецька // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2013. – Вип. 5. – С. 20–24.

31. **Орлов, В.** Аксіогенез уявлень учнів ПТНЗ про професійний успіх / Валерій Орлов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2015. – Вип. 9. – С. 27–34. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2015_9_6 (дата звернення: 29.08.17).

32. **Орлов, В.** Кар'єрні орієнтації суб'єктів сучасної професійної школи / Валерій Орлов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Павлоград, 2017. – Вип. 13. – С. 15-21. – Текст статті доступний в Інтернеті: https://ivet-ua.science/images/Journals_IPTO/Arhive/Visnyk132017.pdf. (дата звернення: 05.02.2018).

33. **Орлов, В.** Формування кар'єрних орієнтацій учнів професійної школи як педагогічна проблема / Валерій Орлов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2016. – Вип. 12. – С. 37–45. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://lib.iitta.gov.ua/707240/1/ЗДА_НВ\(1\).pdf](http://lib.iitta.gov.ua/707240/1/ЗДА_НВ(1).pdf) (дата звернення: 29.08.17).

34. **Орлов, В.** Формування уявлень учнівської молоді про життєвий і професійний успіх / Валерій Орлов // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 4. – С. 16–27.

35. **Павлов, Ю.** Здоров'я з позиції загальнолюдських цінностей особистості в сучасних соціально-економічних умовах / Юрій Павлов // Молодь і ринок. – 2013. – № 11. – С. 23–28.

36. **Павлов, Ю.** Принципи і підходи до формування професійного здоров'я учнівської молоді професійно-технічних навчальних закладах / Юрій Павлов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2013. – Вип. 6. – С. 78–83.

37. **Павлов, Ю.** Психолого-педагогічний аспект формування професійного здоров'я майбутніх фахівців / Ю. О. Павлов // Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 5, Педагогічні науки: реалії та перспективи / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2013. – Вип. 38. – С. 158–164.

38. **Педагогічні** технології підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри: метод. посіб. / [Закатнов Д. О., Орлов В. Ф., Злочевська Л. С., Павлов Ю. О., Локшин В. С.]. – Київ : ІПТО НАПН України, 2015. – 221 с. – Текст посібника доступний в Інтернеті:

http://lib.iitta.gov.ua/106916/1/МП_Пед_технологій_підготовки_.pdf (дата звернення: 29.08.17).

39. **Підготовка** учнів ПТНЗ до планування й реалізації професійної кар'єри: теорія і практика : [монографія] / НАПН України, Ін-т проф.-техн. освіти ; [Алексеева С. В., Закатнов Д. О., Орлов В. Ф. та ін. ; за заг. ред. Д. О. Закатнова]. – Київ : Пед. думка, 2014. – 196 с. – Текст монографії доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/7880/1/MONOGRAFIYA%202014%20OPUBL.pdf> (дата звернення: 29.08.17).

40. **Професійне** навчання майбутніх кваліфікованих робітників : метод. посіб. / [А. В. Селецький, Д. О. Закатнов, С. В. Алексеева та ін. ; за заг. ред. Д. О. Закатнова]. – Київ : Вид-во ІІТО НАПН України, 2012. – 242 с.

41. **Торчевська, Н.** Етико-моральні аспекти підготовки учнівської молоді до вибори і побудови професійної кар'єри / Н. Торчевська // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 4. – С. 121–130.

42. **Формування** готовності учнів ПТНЗ до вибору й реалізації професійної кар'єри : метод. посіб. / НАПН України, Ін-т проф.-техн. освіти ; [Закатнов Д. О., Орлов В. Ф., Вовковінський М. І. та ін. ; за ред. Д. О. Закатнова]. – Київ : [ІІТО НАПН України], 2015. – 188 с. – Текст посібника доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/705416/7/Формування_готовности_до_выбору_карьери.pdf (дата звернення: 29.08.17).

43. **Łozowiecka, W.** Adaptacja zawodowa jako czynnik efektywnej pracy człowieka / Walentyna Łozowiecka // Edukacja a rynek pracy: Kształcenie społeczno-zawodowe determinantem gotowości człowieka do efektywnej adaptacji zawodowej. – Płocku, 2013. – S. 28–37.

44. **Łozowiecka, W.** Uwarunkowania sukcesu i kariery zawodowej jednostki / Walentyna Łozowiecka // Edukacja a rynek pracy: Kształcenie a kariera zawodowa. – Płocku, 2014. – S. 11–19.

45. **Orlov, V.** The formation of student's civic consciousness and ideas about career at vocational schools / Valeriy Orlov // Наук. вісн. Ін-тпроф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-тпроф.-техн. освіти НАПН України. – Київ, 2016. – Вип. 11. – С. 23–28. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipro_2016_11_4 (дата звернення: 29.08.17).

46. **Zakatnov, D.** Kariery zawodowe mlodzie zyszkolnej= Кар'єрні орієнтації учнівської молоді / Dmitrij Zakatnov // Społeczeństwo. Edukacja. Język / – Płock, 2015. – Т. 3. – S. 235–241. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://www.wydawnictwo.pwsplock.pl/Społeczenstwo/SPOLECZENSTWO.pdf> (дата звернення: 29.08.17).

47. **Zakatnov, D.** Społeczno-ekonomiczne aspekty orientacji zawodowe jmlodziezy wkontekście wyboru zawodów robotniczych = Професійна орієнтації молоді на робітничі професії / Dmitro Zakatnov // Edukacja a rynek pracy : od procesów do efektów kształcenia : praca zbiorowa. – Płock, 2012. – S. 43–53.